

**A. JAUNPUTNIŅA IDEJAS DABAS RAJONĒŠANĀ UN
AUGU ĢEOGRĀFIJĀ
A. JAUNPUTNIŅA BIBLIOGRĀFIJĀ**

Māris Laiviņš

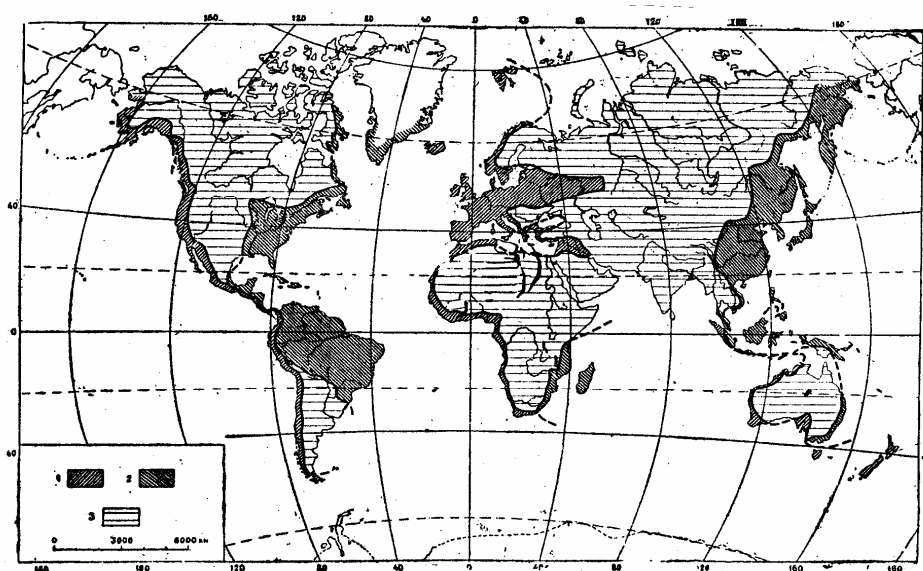
Latvijas Universitāte, Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultāte
Raiņa bulvāris 19, Rīga, LV-1586, e-pasts: laivins@silava.lv

Ģeogrāfiem pazīstamāki ir A. Jaunputniņa pētījumi kvartārģeoloģijā un ģeomorfoloģijā (Krievijas Eiropas daļas un Latvijas reljefa morfoģenēze, ģeomorfoloģiskā kartēšana, rajonēšana utt.), bet mazāk zināmi ir viņa sintezējoša rakstura pētījumi kontinentu ģeogrāfijā (apskati par Amerikas, Austrālijas, Okeānijas un Japānas dabas apstākļiem), kā arī darbi, kas aplūko fizioģeogrāfiskās rajonēšanas problēmas. Starp pētījumiem dabas jeb fizioģeogrāfiskajā rajonēšanā, mūsaprāt, nozīmīgākais ir apcerējums par sauszemes iedalījumu makroģeogrāfiskās vienībās (zonas, sektori, zemes), kā arī Igaunijas, Lietuvas un Latvijas (Baltijas) daļjums dabas provincēs un dabas apgabalos (Яунпутнинь 1946; 1963).

20. gadsimta pirmajā pusē krievu ģeogrāfiem (L. Bergs, A. Grigorjevs, K. Markovs u.c.) nozīmīgs pētījumu virziens bija Zemes ģeogrāfiskā apvalka dažāda lieluma individuālu jeb savdabīgu, savstarpēji pakārtotu (hierarhisku) un telpiski atšķirīgu dabas reģionu definēšana un kartēšana. Desmitiem ģeogrāfu publikācijās ir rodami teorētiski pamatojumi dažādām rajonēšanas koncepcijām, kā arī aprakstīti konkrētu dažāda lieluma Zemes virsas daļu telpiskā iedalījuma piemēri. Arī A. Jaunputniņa 1946. gadā publicētais darbs *Par ģeogrāfiskās rajonēšanas jautājumiem* (Яунпутнинь 1946) pieder šo pētījumu kopai.

Pētījumā A. Jaunputniņš pamato Zemes ģeogrāfiskā apvalka diferencēšanu platuma zonās (широтные зоны), sektoros (секторы) un fizioģeogrāfiskās zemēs (физико-географические страны), par rajonēšanas kritērijiem izmantojot sauszemes sadalījuma īpatnības (sauszemes platības ziemeļu un dienvidu puslodē), virsas orogrāfiju un atmosfēras cirkulācijas sistēmas. Nozīmīgs un tam laikam novatorisks ir sauszemes daļjums sektoros: **rietumu**, **iekšzemes** un **austrumu** (1. att.).

Katram lielākam sauszemes masīvam tā iekšzemes un piekrastes apgabalos ir atšķirīga ģeogrāfiskās vides dinamika: gaisa masu cirkulācija, temperatūras sezonālais režīms, nokrišņu sadalījums, eksogēno procesu intensitāte zemes garozā, sugu un ekosistēmu dažādība un tamlīdzīgi. Mūsaprāt, A. Jaunputniņa sauszemes daļjumā rietumu, iekšzemes un austrumu sektoros ir saskatāmi aizmetņi mūsdienu augu ģeogrāfijā tik ierastajai un pētījumos plaši lietotajai kontinentalitātes koncepcijai, proti, sauszemes daļjumam okeanitātes un kontinentalitātes sektoros: euokeaniskajā, okeaniskajā, subokeaniskajā, subkontinentālajā, kontinentālajā un eukontinentālajā (Jäger 1968), kas ir pamatā sugu areālu ģeogrāfiskajai klasifikācijai un lielā mērā arī augu un dzīvnieku izplatības skaidrošanai.

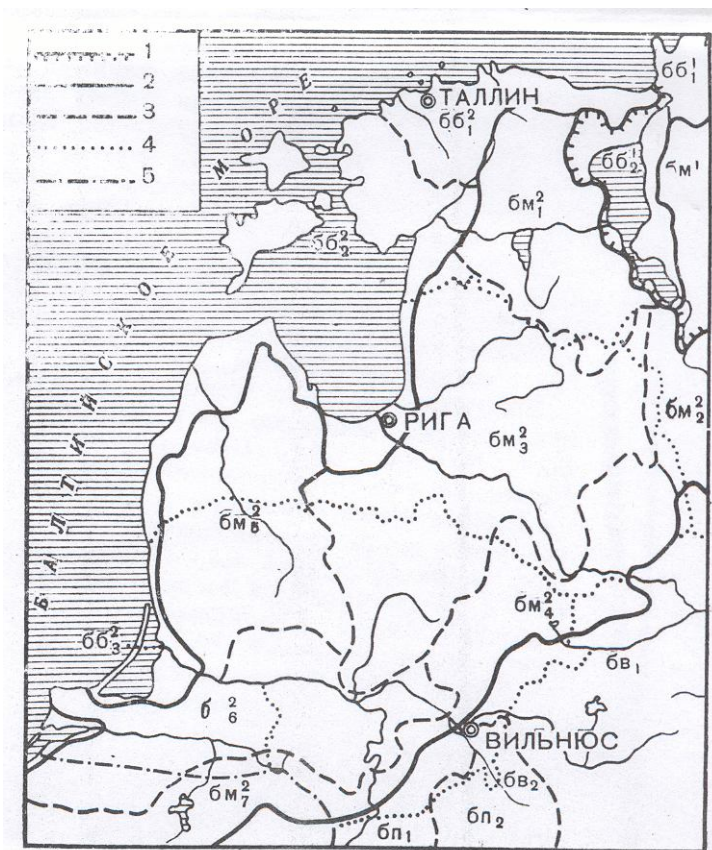
1.attēls. Sauszemes fiziogēogrāfiskie sektori (Яунпутинь 1946): 1 – rietumu; 2 – austrumu; 3 – iekšzemes.

Sektorialitātes idejas ģeogrāfijā protams veidojas pakāpeniski. Ģeogrāfiskā apvalka elementu izkārtojuma atšķirība un to pakāpeniska mainība no sauszemes piekrastes reģioniem uz iekšzemi aprakstīta arī citu dabaszinātnieku darbos. Piemēram, krievu botāniķis, Mandžūrijas un Kamčatkas floras pazinējs un pētnieks, V. Komarovs 1921. gadā krievu botāniķu kongresā ziņoja par lielu sauszemes masīvu divu tipu florām: okeaniskām, kas ir izveidojušās un ir sastopamas šaurā (nereti pārtrauktā) joslā gar okeāna piekrasti un kontinentālām florām, kas raksturīgas sauszemes masīvu centrālajiem un no okeāna attālakajiem rajoniem. Nepārtrauktā sauszemes augāja diferencēšanos okeaniskās un kontinentālās florās, kuru cēlonis ir likumsakarīgas dabas apstākļu atšķirības un to maiņa no no piekrastes uz iekšzemi, V. Komarovs nosauc par meridionālo zonalitāti.

Vēl agrāk, 19. gadsimtā, ievērojamie vācu ģeogrāfi K. Ritters un F. Rihthofens, monogrāfijās par ainavu apvalka planetāro un reģionālu satvaru, uzsver sekventu dabas apstākļu mainību virzienā no ekvatora uz poliem saistībā ar siltuma sadalījumu uz zemes, kā arī no sauszemes centrālajiem apgabaliem uz perifēriju, ko rada virsas augstuma atšķirības. 19. gadsimta vācu ģeogrāfu idejas par ģeogrāfiskā apvalka telpiskām struktūrām ir sintezējis H. Lautensahs studijās par *Ģeogrāfiskām formām un to mainību* Ibērijas un Korejas pussalā (Lautensach 1952). H. Lautensahs ģeogrāfiskās telpas formu dažādību un to mainību reducē

četrās kategorijās: planetārajā, hipsometriskajā (augstumjoslojums), perifērijas-centrālajā un rietumu-austrumu, kas ir līdzīga krievu valodā rakstošo ģeogrāfu, arī A. Jaunputniņa, izpratnei par procesiem Zemes ģeogrāfiskajā apvalkā.

Bioģeogrāfu skatījumā otrs nozīmīgs A. Jaunputniņa pētījums ir par dabas apstākļu reģionālajām atšķirībām Baltijā (Яунпутнинь 1963). Igaunijas, Latvijas un Lietuvas teritorijā, ņemot vērā virsas veidošanos holocēnā un pamatiežu sastāvu, kā arī klimata atšķirības Baltijas jūras austrumu piekrastē, A. Jaunputniņš nošķir divas provinces: Baltijas piekrastes provinci ar 4 apgabaliem (бб) un Baltijas-Lovates apakšprovinci ar 7 apgabaliem (бм) (2. att.). Un tikai Baltijas valstu austrumos vietām iesniedzas citu Austrumeiropas provinču apgabalu atsevišķi fragmenti. Baltijas piekrastes provinces robeža sakrīt ar maksimālo Baltijas jūras krasta līniju (Baltijas ledus ezers) pēcdeduslaikmetā, bet Baltijas-Lovates – ar pēdējā Valdaja apledošanas dienvidu robežu.

2. attēls. Baltijas fiziogeogrāfiskās provinces un apgabali (Яунпутнинь 1963). Robežas: 1 – taigas dienvidu robeža; 2 – fiziogeogrāfisko provinču robeža; 3 – fiziogeogrāfisko apgabalu robeža; 4,5 – administratīvo teritoriju robeža.

Abās provincēs ir relatīvi jauna biota, dabas rajonu virsas īpatnības (augstieņu un zemieņu izkārtojums) un hidrogrāfiskā tīkla austrumu un rietumu orientācija Baltijas jūras baseinā ir pamats augu sugu un augu sabiedrību migrācijas skaidrojumam holocēnā. Baltijas augāja uzbūvē A. Jaunputniņš lielu nozīmi saskata edafiskajos faktoros – galvenokārt pamatiežu un irdeno glacigēno nogulu piesātinājumā ar karbonātiem savienojumiem, tādējādi taigas dienvidu robeža Baltijā ievērojami pārvirzās uz ziemeļiem (Igaunijā taigas dienvidu robeža iesniedzas tikai pašos ziemeļaustrumos pie Peipusa ezera).

Patīkami, ka latviešu ģeogrāfs A. Jaunputniņš, būdams kompetents ģeomorfologs un kvārtārģeologs, spēja uztvert Zemes ģeogrāfisko apvalku kā holisku (veselu vienotu) sistēmu un izprast tajā notiekošos procesus un ģeogrāfiskās telpas formas planetārā (globālā) un reģionālā dimensijā.

LITERATŪRA

- Lautensach H. 1952.** *Der Geographische Formenwandel. Studien zur Landschaftssystematik.* Colloquium Geographicum, Ferd. Dümmlers Verlag, Bonn 3:VII+1-191.
- Jäger E. 1968.** Die pflanzengeographische Ozeanitätsgliederung der Holarktis und die Ozeanitätsbindung der Pflanzenareale. *Feddes Repertorium* 79 3-5:157-335.
- Комаров В.Л. 1921.** Меридиональная зональность организмов. *Дневник 1-го Всероссийского съезда русских ботаников в Петрограде 1921 г.*, 3:27-27 (Петроград). Также: Комаров В.Л., *Избранные сочинения.* Изд-во АН ССР, Москва, Ленинград, 1945, том 1:64.
- Яунпутнинь А.И. 1946.** К вопросу о географическом районировании. *Известия Всесоюзного Географического общества*, 78,1: 91-108.
- Яунпутнинь А.И. 1963.** Схема физико-географического районирования советских Прибалтийских республик. *Материалы IV Межвузовского совещания по районированию для сельского хозяйства.* Москва, с. 37-42.

A. JAUNPUTNIŅA PUBLICĒTIE DARBI

- Яунпутнинь А.И. 1934.** К вопросу об условиях отступления последнего ледникового покрова на северо-западной окраине Русской равнины. *Известия Государственного Географического общества*, 66,3:

- Яунпутний А.И. 1939.** Итоги изучения четвертичных отложений западной половины Северной области. *Труды Советской секции Международной ассоциации по изучению четвертичного периода.* Ленинград-Москва, вып. 14
- Яунпутний А.И. 1939.** *Физико-географический обзор Америки.* Ленинград, Издание Ленинградского государственного университета, ч. I,
- Яунпутний А.И. 1940.** *Физико-географический обзор Америки.* Ленинград, Издание Ленинградского государственного университета, ч. II, 66 стр.
- Яунпутний А.И. 1941.** *Физическая география Австралии и Океании.* Ленинград, Издание Ленинградского государственного университета, 64 стр.
- Яунпутний А.И. 1946.** К вопросу о географическом районировании. *Известия Всесоюзного Географического общества*, 78,1: 91-108.
- Яунпутний А.И. 1947.** *Физико-географическое описание Японии.* Ленинград, Издательство Ленинградского государственного университета, 59 стр.
- Яунпутний А.И. 1949.** Методика летных практических занятий по геоморфологии в Саблино. *Ученые записки ЛГУ, серия географических наук*, вып. 5, 104:202-218.
- Колотиевский А.И., Пурин В.Р., Яунпутний А.И. 1955.** *Латвийская ССР.* Москва, Гос. изд. Геогр. литературы, 118 стр.
- Яунпутний А.И. 1956.** К вопросу о происхождении холмистого рельефа Латвийской ССР. *Latvijas Valsts Universitātes Zinātniskie Raksti, Ģeogrāfijas zinātnes* 7,1,2:25-37.
- Яунпутний А. 1957.** О геоморфологической карте Латвийской ССР. *Научные сообщения Института геологии и географии АН Литовской ССР (Труды регионального совещания по изучению четвертичных отложений Прибалтики и Белоруссии).* Т. 4:247-259.
- Яунпутний А. 1958.** *Краткая инструкция по геоморфологическому изучению рельефа Латвийской ССР.* Рига, 15 стр.
- Яунпутний А.И. 1959.** Опыт геоморфологического районирования Латвийской ССР и его значение для ландшафтного районирования. *Latvijas Valsts Universitātes Zinātniskie Raksti, Ģeogrāfijas zinātnes*, 31:81-82.

- Крукле М., Яунпутний А. 1959.** О возрасте некоторых погребенных торфяников долины р. Даугавы. *Известия АН Латвийской ССР*, 9: 119-124.
- Яунпутний А.И. 1960.** Геоморфологическая характеристика. Геология СССР, т. 38. Латвийская ССР. Москва, Госгеолтехиздат, с.
- Яунпутний А.И. 1960.** *О некоторых проблемах геоморфологии Латвийской ССР.* Москва, 22 стр.
- Яунпутний А. 1961.** *Краткая инструкция по геоморфологическому изучению рельефа Латвийской ССР.* Рига, 19 стр.
- Jaunputniņš А. 1961.** Reljefs. *Latvijas PSR ģeoloģija.* Rīga, Latvijas PSR ZA izdevn., 194-214. lpp.
- Яунпутний А.И. 1961.** Опыт геоморфологического районирования Латвийской ССР и его значение для ландшафтного районирования. *Latvijas Valsts Universitātes Zinātniskie Raksti, Ģeogrāfijas zinātnes*, 37,4:267-279.
- Яунпутний А.И. 1963.** Из истории исследования рельефа Латвийской ССР. *Latvijas Valsts Universitātes 23. zinātniski metodiskās konferences materiāli.* Rīga, 95-96. lpp.
- Яунпутний А.И. 1963.** Схема физико-географического районирования советских Прибалтийских республик. *Материалы IV Межвузовского совещания по районированию для сельского хозяйства.* Москва, с. 37-42.
- Яунпутний А.И. 1964.** Из истории физико-географического районирования Советской Прибалтики. *Материалы V конференции по истории науки в Прибалтике.* Тарту, с.69-70.
- Яунпутний А.И. 1964.** Из истории исследования рельефа Латвийской ССР. *Материалы V конференции по истории науки в Прибалтике.* Тарту, с. 71-72.
- Плиуна С.Ж., Яунпутний А.И. 1964.** О генезисе некоторых моренных гряд Восточной Латвии. *Тезисы докладов и кратких сообщений II Межведомственного совещания по изучению краевых образований материкового оледенения.* Вильнюс,
- Плиуна С.Ж., Яунпутний А. 1965.** К морфологии Мадонско-Трепского вала. В кн. *Краевые образования материкового оледенения.* Вильнюс, Минтис, с.89-96.
- Гудоните М.И., Колотиевский А.М., Ныммик С.Я., Пурин В.Р., Яунпутний А. И. 1967.** География в Прибалтийских республиках к 50-летию Великого Октября. *Известия АН СССР, серия географическая*, 5:26-31.

- Jaunputniņš A. 1967.** Abrāzijas – akumulācijas līdzenums. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 1:19.
- Jaunputniņš A. 1967.** Apraksts reljefs. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 1:86.
- Jaunputniņš A. 1967.** Augstiene. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 1:134.
- Jaunputniņš A. 1967.** Beļavas kalns. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 1:202.
- Jaunputniņš A. 1967.** Dienvidkurzemes zemiene. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 1:384.
- Jaunputniņš A. 1967.** Drumlīni. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 1:411-412.
- Jaunputniņš A. 1967.** Dzēns-Ļitovskis A. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 1:427.
- Jaunputniņš A. 1967.** Fiziski-ģeogrāfiskie rajoni. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 1:529-528.
- Jaunputniņš A. 1967.** Grebļa kalns. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 1:593.
- Jaunputniņš A. 1967.** Ģeomorfoloģija. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 1:618.
- Jaunputniņš A. 1967.** Ģeomorfoloģiskie rajoni. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 1:618-619.
- Jaunputniņš A. 1968.** Latgales augstiene. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 2:235-236.
- Guļāns P., Jaunputniņš A., Ozols J., Pūriņš P. 1968.** Latvijas Padomju Socialistiskā Republika (Latvija). *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 2:
- Jaunputniņš A. 1968.** Ledāja akumulācijas formas. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 2:323.
- Jaunputniņš A. 1968.** Ledāja plaisu formas. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 2:323.
- Jaunputniņš A. 1968.** Ledāja ūdeņu denudācijas formas. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 2:323-324.
- Jaunputniņš A. 1968.** Lielais Liepukalns. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 2:376.
- Jaunputniņš A. 1968.** Mazais Liepukalns. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 2:370.
- Jaunputniņš A. 1968.** Lubānas līdzenums. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 2:433-434.
- Jaunputniņš A. 1968.** Madonas-Trepes valnis. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 2:462-463.
- Jaunputniņš A. 1968.** Mākoņkalns. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 2:468.

- Jaunputniņš A. 1968.** Numernes valnis. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 2:647.
- Jaunputniņš A. 1968.** Periglaciālā ieleja. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 2:765.
- Яунпутнинь А. 1968.** Некоторые данные о строении и рельефе Аугшземской возвышенности. *Тезисы докладов Всесоюзного межведомственного совещания по изучению краевых образований материкового оледенения*. Смоленск, с. 156
- Гудоните М.И., Колотиевский А.М., Ныммик С.Я., Пурин В.Р., Яунпутнинь А. И. 1969.** География в Прибалтийских республиках накануне 50-летия Великого Октября. *Теория и практика экономического микрорайонирования*. Рига, с. 5-20.
- Jaunputniņš A. 1970.** Putniņš Reinholds Voldemārs. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 3:112.
- Jaunputniņš A. 1970.** Ramans Ģederts. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 3:132-133.
- Jaunputniņš A. 1970.** Ramans Kamils. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 3:133.
- Jaunputniņš A. 1970.** Reljefa formu klasifikācija. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 3:151.
- Jaunputniņš A. 1970.** Reljefs. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 3:151-152.
- Jaunputniņš A., Lazdiņa V., Ozols J., Temņikova N., Zeids T. 1970.** Rīga. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 3:171-176.
- Jaunputniņš A. 1970.** Rudavas kalns. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 3:247.
- Jaunputniņš A. 1970.** Saule-Sleinis Indriķis. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 3:304.
- Jaunputniņš A. 1970.** Sauleskans. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 3:304.
- Jaunputniņš A. 1970.** Senleja. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 3:322.
- Jaunputniņš A. 1970.** Skrudalienas kalns. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 3:361.
- Jaunputniņš A. 1970.** Subglaciālās vagas. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 3:443.
- Jaunputniņš A. 1970.** Viduslatvijas zemiene. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 3:681.
- Jaunputniņš A. 1970.** Ziemeļlatgales pacēlums. *Latvijas Mazā Enciklopēdija*. Rīga, Zinātne, 3:751.
- Jaunputniņš A. 1971.** Reljefs. *Latvijas PSR ģeogrāfija*. Rīga, Zinātne, 27-39. lpp.

Jaunputniņš A., Ramans K. 1971. Teritoriālie dabas kompleksi un fiziski ģeogrāfiskā rajonēšana. *Latvijas PSR ģeogrāfija*. Rīga, Zinātne, 105-115. lpp.

Jaunputniņš A. 1971. Austrumlatvija. *Latvijas PSR ģeogrāfija*. Rīga, Zinātne, 176-202. lpp.

Аболтиньш О.П., Вейнбергс И.Г., Даниланс И.Я., Мейронс З.В., Страуме Я.А., Эберхардс Г.Я., Юшкевич В.В., Яунпутнинь А.И. 1972. Основные черты ледникового морфогенеза и особенности дегляциации последнего ледникового покрова на территории Латвии. В кн. *Путеводитель полевого симпозиума Всесоюзного межведомственного совещания по изучению краевых образований материкового оледенения*. Рига, с.3-16.

Крукле М.Я., Яунпутнинь А.И. 1974. Основные черты строения покрова четвертичных отложений и морфологии Аугшземской возвышенности. *Вопросы четвертичной геологии*, 7 22-32.

Jaunputniņš A. 1975. Reljefs. *Latvijas PSR ģeogrāfija*. 2.izd. Rīga, Zinātne, 32-45. lpp.

Jaunputniņš A. 1975. Teritoriālie dabas kompleksi un fiziski ģeogrāfiskā rajonēšana. *Latvijas PSR ģeogrāfija*. 2.izd. Rīga, Zinātne, 133-142. lpp.

Jaunputniņš A. 1975. Austrumlatvija. *Latvijas PSR ģeogrāfija*. 2.izd. Rīga, Zinātne, 200-221. lpp.